© Український переклад. Ю. Я. Лісняк, 1992.

Pestis eram vivus — moriens tua mors ero (1).

Мартін Лютер

Страхіття й фатальності гуляли по світу за всіх часів. Тож навіщо називати точно, коли саме діялось те, про що я хочу розповісти! Досить сказати, що в ті дні, про які буде мова, в Угорщині панувала тверда, хоча й прихована віра в доктрини метемпсихозу. Про самі доктрини — тобто про їхню вірогідність чи хибність — я не кажу нічого. Одначе запевняю, що наше невір'я великою мірою (як твердить Лабрюйєр про всі наші незлагоди) "vient de ne pouvoir etre seuls" (2)* .

Проте в угорських забобонах є моменти, що межують із безглуздям. Погляди їхні — тобто угорців — дуже різняться від їхніх східних джерел. Ось приклад. "Душа,— кажуть вони (далі я зацитую слова одного проникливого й тямущого парижанина),— ne demeure qu'une seule fois dans un corps sensible: au reste — un cheval, un chien, un homme meme, n'est que la ressemblance peu tangible de ces animaux" (4).

Родини Берліфітцінгів і Метценгерштайнів ворогували не одне сторіччя. Ще ніколи не бувало двох таких знаменитих родин, охоплених такою смертельною ворожнечею. Коренів цієї ворожнечі, здається, слід шукати в стародавньому провіщенні: "Високе ім'я зазнає жахливого падіння, коли смертність Метценгерштайнів, ніби вершник над конем, запанує над безсмертністю Берліфітцінгів".

* Мерсьє в "L'an deux mille quatre cents quarante"(3) серйозно підтримує доктрину метемпсихозу, і Дж. Дізраелі каже, що "нема другої системи такої простої й приступної для розуміння". Полковник Ітен Аллен, "Юнак з зелених гір", теж нібито був серйозним прихильником метемпсихозу (прим. автора).

(1) Живих переслідують пошесті, мертвих — сама смерть (латин.).

(2) Походять від того, що ми не можемо бути самі (фр.).

(3) Дві тисячі чотириста сороковому році (фр.).

(4) Тільки раз живе у живому тілі: без неї кінь, собака і навіть сама людина— не мають навіть подоби цих тварин (фр.).

Звичайно, в самих цих словах сенсу небагато або й зовсім нема. Але навіть тривіальніші причини — і то не дуже давно — давали поштовх до не менш визначних подій. Крім того, їхні маєтки, що межували один з одним, дуже довго конкурували в господарських справах. Близькі сусіди рідко бувають друзями; і мешканці замку Берліфітцінгів могли зі своїх високих веж дивитись прямо в вікна палацу Метценгерштайнів. Власне, не та більш ніж феодальна пишнота, яку вони могли там побачити, могла зачіпати вразливість не таких старовинних і не таких багатих Берліфітцінгів. Нема нічого дивного в тому, що слова пророцтва, хоча й безглузді, могли посварити дві родини, вже схильні до сварки через кожен вияв спадкової заздрості, а потім підтримувати цю ворожнечу. Провіщення, здавалося, виражало — якщо воно взагалі щось виражало — остаточний тріумф могутнішого роду; і слабкіші, менш впливові Берліфітцінги, звісно, згадували те провіщення з запеклішою ворожістю.

Граф Вільгельм Берліфітцінг, хоча й дуже високого походження, в ту пору, про яку йдеться, був недужий, завжди сонний стариган, не примітний нічим, крім безжальної, закоренілої особистої антипатії до родини суперників — та ще такого палкого захоплення кіньми й полюванням, що ні тілесні недуги, ні похилий вік, ні кволість розуму не перешкоджали йому щодня віддаватися небезпекам мисливства.

Барон Фрідріх Метценгерштайн, навпаки, був ще не старий. Його батько, міністр Г., помер молодим. Мати, баронеса Марія, невдовзі пішла слідом. Фрідріхові тоді було вісімнадцять років. У місті вісімнадцять років

— невеликий термін; але в глушині, та ще в такій розкішній глушині, як старий великопанський маєток, розмахи маятника мають глибоке значення.

Завдяки якимось незвичайним обставинам, пов'язаним із розпорядженням його батька, молодий барон після батькової смерті негайно вступив у володіння величезним багатством. Жоден угорський вельможа ще не володів таким. Замків у нього було без ліку. Найбільший і найрозкішніший був "Палац Метценгерштайнів". Точні межі його маєтностей ніколи не були визначені; але найбільший із парків мав п'ятдесят миль в обводі.

Коли таке незрівнянне багатство успадкував такий молодий господар, та ще з добре відомою всім удачею, в товаристві не виникло великих сумнівів щодо того, як він тепер житиме й поводитиметься. І справді, за три дні спадкоємець перевершив у своїй розперезаності сподівання всіх його найпалкіших поклонників. Ганебне гультяйство, кричуща розпуста, нечувані жорстокості дуже швидко показали його тремтячим васалам, що ніяка їхня запобігливість і покора, ніякі уколи його власного сумління ніколи не дадуть їм бодай найменшої безпеки від безжальних пазурів цього Калігули в мініатюрі. На четверту ніч коло замку Берліфітцінгів загорілися стайні; і однодушна думка всіх сусідів додала злочинний підпал до вже й так жахливого списку баронових паскудств і неподобств.

Але під час метушні, спричиненої цією пригодою, молодий магнат сидів неначе в глибокій задумі, самотньо, в величезній горішній залі палацу Метценгерштайнів. На розкішних, хоча й трохи вицвілих шпалерах, що похмуро звисали зі стін, були зображені примарні величні постаті тисячі вельможних предків. Ось тут — прелати, магнати церкви в пишних ризах по-дружньому сидять перед самодержцем та можновладцями, накладають вето на примхи того чи того державця, опановують словами папської зверхності бунтівничий скіпетр князя тьми. Он там — темні високі постаті князів Метценгерштайнів на м'язистих бойових конях перестрибують через полеглих ворогів, і їхні грізні обличчя

жахають найтвердіші серця; а тут, знов же, знадливі, по-лебединому грацiйні постаті дам минулих віків плинуть у фігурах примарного танцю під звуки уявної музики. Та поки барон прислухався — чи вдавав, ніби прислухається,— до чимраз гучнішого гамору біля берліфітцінгівських стаєнь, а може, надумував якийсь новий, іще зухваліший чин, очі його не відривались від витканого на шпалерах велетенського, неприродної масті коня, що нібито належав сарацинові, пращурові ворожого роду. Сам кінь на передньому плані тканої картини стояв нерухомо, як статуя, а позаду нього вибитий із сідла вершник його гинув від Метценгерштайнового кинджала.

Коли Фрідріх помітив, на що він несвідомо спрямував свій погляд, уста його скривила сатанинська усмішка. Але він не відвів погляду. Навпаки, він не міг зрозуміти гнітючої тривоги, що каменем придавила всі його чуття. Насилу-насилу він примирив свої незв'язні, маячні почування з певністю того, що він не спить. Що довше він дивився, то нав'язливіші були чари — і то неймовірнішим здавалося, що він зможе відірвати погляд від тих шпалерів. Але гамір надворі раптом іще погучнішав, і барон раптовим зусиллям перевів свою увагу на червонясте світло, що його кидала пожежа в стайнях на вікна зали.

Але той порух був тільки миттєвий; баронів погляд машинально вернувся до стіни. Як же здивувався й жахнувся барон, побачивши, що кінь на шпалерах за ту мить повернув голову! Шия огиря, перше вигнута дугою, ніби він скорботно схилявся над безвладним тілом свого пана, тепер була витягнена прямо на барона. Очі, доти не видні, тепер мали завзятий, чисто людський вираз, вони блищали незвичайним вогнистим блиском, а відтягнені губи оголювали жахливо вискалені, ніби в людського черепа, зуби.

Приголомшений жахом, молодий магнат поточився до дверей. А коли розчинив їх, спалах червоного сяйва, ринувши в залу, відкинув чітко окреслену баронову тінь на тремтячі шпалери, і барон здригнувся, помітивши, що та тінь, коли він переступав поріг, точно збіглася з обрисами безжального переможця — вбивці сарацина Берліфітцінга.

Тікаючи від гнітючого видовища, молодий магнат вибіг надвір, на повітря. Коло парадної брами палацу він побачив трьох конюхів, що на превелику силу, ризикуючи життям, стримували велетенського вогненно-червоного огиря, який несамовито рвався з їхніх рук.

— Чий це кінь? Де ви його взяли? — спитав юнак сердитим хрипким голосом, ураз помітивши, що таємничий огир на шпалерах у залі — точна копія розлюченого коня перед його очима.

— Ваш, пане! — відповів один з конюхів.— Бо більш ніхто до нього не признається. Ми його спіймали — він летів, аж паруючи й пінячись із люті, від стаєнь берліфітцінгівського замку, що ото горять. Ми подумали, що це графський кінь із їхнього чужоземного табуна, що він вирвався й утік. Відвели його туди, а там конюхи кажуть, що не їхній, що в них такого не було. Дивне діло, бо він напевне вирвався з вогню — он як пообсмалюваний!

— А на лобі тавро — літери В. Ф. Б.,— озвався другий конюх.— Це ж, напевне, означає "Вільгельм фон Берліфітцінг", але там у замку всі водно кажуть, що ніколи не бачили такого.

— Справді диво дивне! — промовив молодик замислено, явно не усвідомлюючи як слід, що він каже.— Правда ваша, дивний кінь, надзвичайний кінь!.. Хоча, як ви слушно кажете, непевної й невгамовної вдачі... А втім, хай буде мій,— хвильку помовчавши, додав він.— Може, такий їздець, як

Фрідріх фон Метценгерштайн, приборкає навіть чорта з берліфітцінгівських стаєнь.

— Помиляєтесь, пане! Цей кінь, як ми вже сказали, не з графських стаєнь. Якби воно так було, то хіба б таки ми привели його перед ваші очі.

— Теж правда,— сухо потвердив барон; і в ту ж мить із палацу прожогом вибіг паж-постільничий, червоний на лиці. Підбігши до барона, він шепнув йому на вухо, що в горішній залі раптом зник невеликий шматок шпалерів; далі він розповів, як сталось це диво, в усіх подробицях, аж до найменших, але говорив так тихо, що конюхи не почули нічого й не вдовольнили розпаленої в них цікавості.

Молодого барона Фрідріха, що слухав цю розповідь, неначе шарпали різні почуття. Але скоро він опанував себе, і на його обличчі проступив вираз злісної рішучості. Він владно наказав, щоб горішню залу негайно замкнули, а ключа принесли йому в руки.

— Ви чули, що старий Берліфітцінг, той завзятий мисливець, загинув? — спитав у барона один із його васалів, коли паж. пішов, а могутній огир, якого вельможа визнав своїм, вирвавшись, побіг із подвоєною люттю довгою алеєю, що вела від палацу до метценгерштайнівських стаєнь.

— Ні! — відказав барон, рвучко обернувшись до васала.— Загинув, кажеш?

— Щира правда, пане мій, і для вас, ваша вельможносте, ця новина, гадаю, навряд чи неприємна.

По бароновому обличчю промайнула усмішка.

— Як він загинув?

— Рвався врятувати з вогню найкращих мисливських коней, та там і згорів.

— О-це та-а-ак! — протяг барон, ніби йому повільно, поступово відкривалась якась разюча правда.

— Оце так,— підтвердив васал.

— Страхіття! — незворушно промовив молодик і спокійно рушив до палацу.

Від цього дня в поведінці гультяя-барона Фрідріха фон Метценгерштайна настала помітна зміна. Його поводження не збігалося з тим, чого від нього чекали, й геть розходилося з надіями багатьох матусь, що мали дочок-відданиць; а його звички й манери ще рідше, ніж доти, узгоджувалися зі звичками та манерами довколишнього панства. Його ніколи не бачили за межами власних володінь, і в своїх широких товариських колах він не мав жодного товариша — хіба що отой дивний норовистий вогненно-червоний кінь, що на ньому барон відтоді весь час їздив, мав якесь таємниче право називатись його другом.

Однак численні запрошення від сусідів надходили ще довго: "Чи не вшанує барон своєю присутністю наше свято?", "Чи не приїде барон пополювати з нами на вепра?" Відповіді були гордовиті й лаконічні: "Метценгерштайн не полює", "Метценгерштайн не приїде".

Владне магнатство не могло терпіти таких постійних образ. Запрошення стали холодніші, почали надходити рідше, а врешті зовсім припинились. Від удови нещасливого графа Берліфітцінга навіть почули таке висловлене сподівання: "Може, баронові доведеться сидіти вдома, коли він цього не хотітиме, якщо вже йому не до смаку товариство рівних йому; або їздити верхи, коли він цього не хотітиме, якщо вже він віддає перевагу товариству коня". Звичайно, це був украй дурний вибух спадкової ущипливості, він тільки показував, якими навдивовижу беззмістовними можуть бути наші слова, коли ми захочемо виявити незвичайне завзяття.

Одначе люди милосердні приписували зміну в поведінці молодого магната цілком природній синівській тузі після втрати батька й матері,— щоправда, забуваючи, як шалено й невгамовно поводився він перші дні після цієї втрати. А втім, були й такі, що вбачали тут просто непомірну пиху. Ще інші (поміж якими слід згадати фамільного лікаря) рішуче

говорили про хворобливу меланхолію, про спадкове нездоров'я; а серед більшості ходили більш двозначні туманні натяки.

Справді, неприродна баронова любов до недавно набутого коня — любов, яку неначе тільки підсилювали все нові й нові вияви лютої, демонічної натури огиря,— помалу в очах усіх розсудливих людей прибрала рис огидної, неприродної пристрасті. В опівденному світлі й у мертві нічні години, в хворобі й у здоров'ї, в затишші й у бурі молодий Метценгерштайн був наче прикутий до сідла велетня-коня, чия вгамована норовистість так добре відповідала власній юнаковій вдачі.

Крім того, були деякі обставини, що в сполученні з недавніми подіями надавали якогось надлюдського, грізного характеру цій манії вершника і властивостям коня. Та відстань, яку огир перелітав одним стрибком, старанно вимірювалась, і виявилося, що вона набагато, дивовижно перевершує найсміливіші передбачення найбуйнішої уяви. Крім того, барон не придумав коневі ніякого назвиська, хоча доти всі його коні такі назвиська мали. І стайню для нього влаштували віддалеки від інших, а доглядати коня, чистити його тощо не важився ніхто, крім самого господаря, ба навіть заходити до його стайні не смів більш ніхто. Відзначено також, що ті троє конюхів, котрі спіймали огиря, як він тікав з пожежі в маєтку Берліфітцінгів, хоча й зуміли спіймати його за гнуздечку з вудилами, але жоден із них не міг із певністю сказати про себе, що він — чи то під час тієї небезпечної ловитви, чи то згодом — доторкнувся до коня рукою. Хоча приклади незвичайної розумності в поведінці благородної, сміливої тварини й не слід вважати здатними викликати невиправдану увагу, та все ж були й такі обставини, які мимохіть змушували замислитися найнедовірливіших і найбайдужіших людей; і кажуть, що були хвилини, коли кінь змушував юрбу цікавих, які обступали його, перелякано сахатись — так грізно й значуще тупав він копитами. Навіть сам молодий Метценгерштайн не раз бліднув і нітився від його швидкого, запитливого, майже людського погляду.

Та серед усього оточення молодого барона жодна душа не сумнівалася в незвичайній, палкій прихильності молодого магната до

цього коня з його вогненним темпераментом; жодна душа, крім хіба одного нікчемного, недолугого пажа, чия потворність відштовхувала всіх і на чию думку ніхто ніколи не вважав. Він (якщо його думки взагалі варті згадки) мав зухвальство твердити, ніби їхній пан ні разу не скочив у сідло без несвідомого, майже непомітного дрожу, а коли вертався із щоденної далекої проїздки, обличчя його щоразу бувало спотворене виразом якогось злостивого тріумфу.

Одної буряної ночі Метценгерштайн прокинувся з тяжкого сну, спустився, ніби сновида, надвір, поспіхом сів на коня й помчав у лісові хащі. Така звичайна подія не збудила великої уваги, але челядь дожидала його повернення в гнітючій тривозі. Аж ось, за якусь годину, грізні й величні мури палацу Метценгерштайнів затріщали й задвигтіли під навалою суцільної стіни блідого невтримного вогню.

Коли той вогонь побачили, він уже розгорівся так, що будь-які спроби врятувати бодай частину будівлі були очевидячки марні, і приголомшені сусіди нерухомо стояли в мовчазному, трохи не скрушному подиві. Та скоро нове страхітливе з'явисько прикувало увагу людей і показало, наскільки сильніше хвилювання пробуджує в юрбі видовище людської загибелі, ніж найстрашніші катастрофи з неживими речами.

Довгою алеєю старих дубів, що вела від лісу до парадної брами палацу Метценгерштайнів, мчав кінь з розшарпаним, простоволосим вершником, мчав швидше й рвучкіше, ніж сам Демон Бурі.

Добре видно було, що верхівець зовсім не володіє своїм конем. Мука на його обличчі, конвульсивні рухи тіла виказували надлюдські зусилля; але жодного звуку, крім одного-єдиного скрику, не вирвалося з його губів, попрокушуваних у нападах смертельного страху. Мить — стукіт копит прорвався різко, твердо крізь рев полум'я та завивання вітру; ще мить — одним стрибком перелетівши браму та рів, огир злетів високо угору по вже хитких сходах палацу і разом з вершником зник серед круговерті вогненних вихорів.

Лють бурі зразу вщухла, і настала понура тиша. Біле полум'я ще огортало палац ніби саваном і, струмуючи в височінь у тихому повітрі, розливало далеко навкруги якесь надприродне сяйво. А з важкої хмари диму над мурами утворилася виразна велетенська подоба — коня.